

Danko Šourek

Prosijavanje rasutog tereta

VLASTA ZAJEC, *Studije o drvenim oltarima i skulpturi 17. stoljeća u Istri*,
ur. Petar Prelog, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske,
2014., 298 str.

ISBN 978-953-6089-28-4

Studije o drvenim oltarima i skulpturi 17. stoljeća u Istri plod su dugogodišnjega istraživanja i promišljanja o djelima koja su – usprkos svojoj *glasnoj* prisutnosti u sakralnim ambijentima istarske unutrašnjosti – ostajala mahom tek maglovito prisutna u našoj svijesti o umjetničkoj baštini ove regije. Ornamentalnim bogatstvom arhitekture, neposrednom, često pučkom, pa i rustikalnom prisutnošću svetačkih kipova, sjajem pozlate ili upadljivom nametljivošću (re)polikromacije istarski su oltari na razmeđu kasne renesanse, manirizma i baroka predstavljali nezaobilaznu činjenicu koja je strpljivo čekala svoje razjašnjenje. Među malobrojnim autorima koje je privukla, najopsežnije i najdublje posvetila joj se upravo Vlasta Zajec. Pri tome su zrelim sintezama (ili, kako sama autorica navodi: “prosijavanju rasutog tereta”) ponuđenima u ovome izdanju, prethodile temeljne analize građe ostvarene u njezinu magistarskom (*Drveni oltari 17. stoljeća u Istri*, 1994.) i doktorskom radu (*Drvena skulptura 17. stoljeća u Istri*, 2001.) te nizu povezanih znanstvenih članaka.

Autorsku namjeru i pristup građi otkrivaju zaključne riječi uvodnoga poglavlja: “Tako je u smislu opipljivih pozitivističkih rezultata kao što su utvrđivanje datacije, autorstva, konkretnih uzora i predložaka, teme drvenih oltara i skulpture 17. stoljeća u Istri, a sudeći po iskazanom interesu i stanju proučenosti istovrsne građe, jednako tako i na području

šire regije, izrazito nezahvalna, ona je ipak važna i vrijedna istraživačkog truda. Ne samo u zvučnijim i vrsnijim relacijama nego i u skromnim drvorezbarskim ostvarenjima, ta su djela prvorazredan dokument vremena i likovne kulture jednog po mnogočemu osobitog povijesnog i kulturnog prostora u kojem su se doticale, a dijelom i ispreplitale, dvije velike i međusobno različite kulturne i likovne tradicije, koje vrijeme nisu mjerile uvijek jednako namještenim satovima.”

Dvije kulturne i likovne tradicije prisutne na povijesnom prostoru Istre – koji je još Ljubo Karaman (1963.) obilježio kao najistaknutiji primjer granične sredine u našoj likovnoj baštini – mediteranska su i srednjoeuropska, a njihovi neujednačeni utjecaji bili su uvjetovani političkom podjelom poluotoka na mletački i habsburški posjed, ali i udaljenošću i snagom umjetničke emanacije njihovih kulturnih središta. Ne čudi stoga, brojnošću i kakvoćom ostvarenja, izraženija prisutnost mletačkih utjecaja, no zanimljive manifestacije unutrašnje logike lokalne sredine predstavljaju i istovremeni i česti prodori srednjoeuropskih shema zabilježeni u sredinama pod venecijanskom vlašću. Uz očekivanu *protočnost* umjetničkih ideja i samih umjetnika, razloge ove posebnosti istarskoga prostora valja tražiti i u njegovoj crkvenoj podjeli na čak šest povijesnih biskupija čije su granice premošćivale i presijecale one svjetovnih gospodara.

Uz iznesene, uvodni dio knjige pruža i zanimljive podatke o naručiteljskim aspektima istarskih oltara 17. stoljeća s istaknutom važnošću kolektivnih narudžbi, vremenskim rasponima i izmjenama stilskih utjecaja juga i sjevera, te tipiziranim rješenjima koja su omogućila izdvajanje nekolicine lokalnih skupina djela – *premanturske*, *rakotulske* i *markovačke*.

Prva studija posvećena je istarskim odjecima djela najistaknutijega mletačkoga manirističkoga kipara Alessandra Vittorije. Utjecaji velikoga opusa, ključnoga za razumijevanje venecijanske umjetnosti kasnoga *cinquecenta* i prvih desetljeća *seicenta*, prepoznati su u iznimnim kipovima *Sv. Roka*, *Sv. Sebastijana* i *Sv. Kristofora* iz umaške kapele posvećene prvom svetcu, datiranim upravo u prijelaz 16. i 17. stoljeća. Senzualnost izvijenih *figura serpentinata*, karakteristično upotpunjena snažnim volumenima i naturalizmom

fizionomija pri tome posve suvereno *odolijeva* usporedbama s nekim od najpoznatijih Vittorijinih djela, poput kipova svetih Sebastijana i Roka (1564.) s oltara Montefeltro u venecijanskoj crkvi San Francesco della Vigna. Kipove iz Umaga autorica smješta i u širi kontekst Vittorijinih utjecaja koji, osim skulpture obuhvaća i slikarska ostvarenja u Furlaniji i samoj Istri.

Studija naslovljena *Francesco Terilli* i *Giovanni Antonio Agostini* obrađuje nevelik, no važan istarski opus dvojice venetskih kipara koji su manirizmu Alessandra Vittorije pridružili i odjeke klasicističkih ideala velikana prethodne generacije, Jacopa Sansovina. U Terillijev opus čitatelja uvodi par signiranih anđela-adoranata iz 1616. godine, naknadno smještenih uz glavni oltar župne crkve sv. Blaža u Vodnjanu. U Istru pristigli tek 1818. godine s ostalim umjetninama iz zbirke veronskoga slikara Gaetana Grezlera, vodnjanski anđeli predstavljaju važnu dionicu Terillijeva opusa, potvrđujući važnost koju je u njegovoj formaciji, uz Alessandra Vittoriju, imao i drugi stariji suvremenik – Girolamo Campagna. Na mletačkom području sveprisutni klasicistički ideali Jacopa Sansovina prepoznati su pak u skulpturama dviju *Bogorodica s Djetetom*, čije suzdržano dostojanstvo asocira na zamišljene prikaze rimskih matrona. Ona iz župne crkve sv. Zenona u Brtonigli je, temeljem komparacije sa signiranom skulpturom istoga ikonografskog sadržaja iz crkve San Gottardo u venetskom mjestu Artèn di Fonzaso, uvjerljivo pripisana Francescu Terilliju, dok se ona iz Sakralne zbirke župne crkve u Svetvinčentu jednako opravdano, na osnovi komparacije s karnijskim i furlanskim primjerima, povezuje s Giovannijem Antonijem Agostinijem.

U slijedećoj studiji obrađuje se oltar Ružarice u župnoj crkvi u Plominu kojem se pridružuje i onaj posvećen sv. Aureliju u nedalekom Brseču. Plominski oltar autorica

ističe kao jedno od najmonumentalnijih altarističkih ostvarenja 17. stoljeća na istarskom području te iznosi nove zaključke o njegovoj dataciji, kao i o vremenski i stilski dvoslojnoj kiparskoj opremi s odlikama renesanse i kasnoga srednjoeuropskoga manirizma.

Bogatoj opremi župne crkve u Plominu autorica se vraća i studijom o naslonima tamošnjih korskih klupa, povezujući ih sa srodnim primjerima kipova svete i biskupa u kapeli sv. Jeronima u nedalekom Kavranu te – nažalost ukradenim – kipovima glavnoga oltara crkve Blažene Djevice Marije u Kostajnici kraj Valture.

S motrišta metodologije struke osobito je zanimljiva rasprava naslovljena *Radionica i/ili uporaba srodnih predložaka?* Pitanje znakovito upravo za proučavanje građe graničnih, periferijskih ili provincijalnih sredina ovdje se promišlja na zanimljivim primjerima dviju skupina oltara srednjoeuropske tradicije prisutnih u Istri, ali i u susjednim regijama. Detaljnom i promišljenom analizom ornamentalnih elemenata oltarne arhitekture i oblikovnih karakteristika kipova autorica prvoj skupini – uz oltare iz istarskoga Pamera, Krnice i Premanture – pridružuje i začudnu pojavu glavnoga oltara župne crkve u Ražancu u zadarskom zaleđu, ističući time njegovu specifičnost među primjerima drvene barokne altaristike na području Dalmacije, gotovo ekskluzivno obilježene venecijanskim utjecajima. Druga skupina srednjoeuropskih stilskih karakteristika – s djelima u župnim crkvama u istarskoj Valturi, Premanturi i Boljunskom Polju – povezuje se pak s vinodolskim ostvarenjima potaknutim naručiteljskom djelatnošću kneževa Frankopana, poput središnjega dijela antependija s prizorom Marijina krunjenja iz kapele svetih Fabijana i

Sebastijana u Novom Vinodolskom (danas u Narodnom muzeju i galeriji u istome gradu).

Poveznice sa sedamnaestostoljetnom kiparskom i altarističkom baštinom Hrvatskoga primorja prepoznate su i na oltaru sv. Antuna Padovanskoga u crkvi sv. Jurja u Boljunu te oltaru sv. Križa u župnoj crkvi sv. Roka u Galižani (1693.). Temeljem uvjerljivih usporedbi impostacije i načina oblikovanja, boljunske su skulpture približene kipovima sv. Nikole i svetih pustinjaka iz nekoć pavlinske crkve Uznesenja Marijina u Crikvenici, uz prijedlog njihove datacije u treću četvrtinu 17. stoljeća. Zanimljiva je i, u studiji iznesena usporedba, s vremenski i tipološki bliskim skulpturama s glavnoga oltara pavlinske crkve u Sveticama kraj Ozlja (oko 1700.), koja ponovno otvara pitanje slojevitosti veza pavlinskih samostana u Istri i Primorju s onima u kontinentalnoj Hrvatskoj.

Zaključne studije, *Provincijalno i pučko i Ikonografske teme*, oslikavaju – intenzivnim koloritom svojih svetih protagonista – estetske i vjerske obzore stanovnika istarskih sela i gradića 17. stoljeća u širokom rasponu od pučkoga do rafiniranoga i od srednjovjekovnoga do poslijietridentskoga.

Konačno, valja istaknuti kako po simboličkom prosijavanju, rasuti teret istarskih oltara i skulpture 17. stoljeća nije završio mehanički posložen u unaprijed pripremljene konceptualne spremnike za trajnu pohranu. Umjesto toga drveni su oltari i njihovi svetački stanovnici vješto uklopljeni u složenu mrežu s njima neraskidivo povezanih stilskih, oblikovnih, tipoloških i ikonografskih, ali i društvenih i povijesnih odnosa i kategorija. ×